
Znovu k 11. 9. 2001: Jak se „dělá historie“ v politickém diskurzu*

JIŘÍ NEKVAPIL**

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

IVAN LEUDAR**

The University of Manchester, Velká Británie

9/11 Revisited: 'Doing History' in Political Discourse

Abstract: Drawing on ethnomethodology, this article addresses what participants do as 'practical historians' – how they use and produce history in and through their activities. Specifically, it studies how historical contingencies are built into antagonistic political talk and to what effect. To that end, the authors revisit three of their own papers, all of which analysed how the 9/11 attacks in the United States were represented. The authors reanalyse the texts focusing on how the protagonists in the conflict (Bush, Blair and bin Laden) 'did history'. The analysis reveals two related methods of 'practicing history': one is to situate contemporary events relative to historical antecedents and so provide them with history-contingent meanings; the other is to constrain the historical understanding of the events in future.

Keywords: political discourse, historicity, use of history, practical historian, ethnomethodology, reanalysis of discourse, 9/11, Bush, Blair, bin Laden.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2010, Vol. 46, No. 4: 619–642

Úvod: Historie jako zdroj každodenních významů

Britský filozof a historik R. G. Collingwood rozlišoval mezi minulostí a historií. Historie byla podle něho vědou – tím, co dělali profesionální historikové, a problém dělání historie se rovnal tomu, jak porozumět jednání lidí v minulosti. Takové rozumění se opíralo o „znovupřehrání“ (*re-enactment*) jejich myšlenek, které vedly k jejich akcím a prostupovaly je, a to vyžadovalo značné množství okolnostních informací. Collingwood tvrdil, že profesionální historikové by neměli bloumat minulostí bez cíle, ale měli by klást otázky zaměřené na její konkrétní

* Tento článek vznikl s podporou Grantové agentury České republiky, výzkumný projekt P404/10/0790, a s podporou Výzkumného záměru MSM 0021620825. Za cenné podněty k jeho výslednému tvaru autoři vděčí a děkují oběma anonymním recenzentům.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc., Filozofická fakulta UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: jiri.nekvapil@ff.cuni.cz nebo prof. Ivan Leudar, School of Psychological Sciences, The University of Manchester, Oxford Rd, Manchester M13 9PL, e-mail: ivan.leudar@manchester.ac.uk.

aspekty. Tuto metodu navrhl k odhalování souborů základních presupozic charakteristických a snad i jedinečných pro myšlení lidí v nějaké historické etapě [Collingwood (1940) 2000; srov. i Connelly 2009; Leudar 2009].

Collingwoodova konceptualizace historie má řadu pozoruhodných rysů, ale zároveň se zdá, jako by podle něho lidé měli *minulost* a pouze historikové z ní tvořili *historii*. Avšak je zřejmé, že také lidé neškolení jako historikové píší historie, uvažují historicky a jednají v prostředích a situacích, které jsou alespoň zčásti „vykazatelné“ historické, tedy rozpoznatelné a pociťované jako historické a takto sdělované, a že při tom postupují nenáhodně a metodicky. V současnosti existuje řada sociálních praktik, které se opírají o to, že lidé mají smysl pro historii – např. absolvují psychoterapii, aby identifikovali traumata v dětství, která by mohla vysvětlit jejich problémy v dospělosti; sestavují rodinné genealogie, které podporují jejich hrdost; píší sociální historie, aby spojili určitá společenství (nebo naopak, aby je rozpojili), nebo píší autobiografie, a tak zůstávají v myšlenkách jiných. Někdy se jen sejdou a hovoří o časech a místech, které by jinak zmizely.

Obecně jde v našem projektu o to, abychom zachytili a analyzovali způsoby, jak lidé „dělají historii“ ve svém každodenním životě. Zajímá nás, jak produkují historie ve svých každodenních aktivitách a jak své aktivity na takových historiích zakládají. Studujeme, jaké praktiky užívají k historizování přítomnosti a co jim takové historizování umožňuje.

Naším úkolem je ukázat, co lidé dělají v sociálních interakcích jako „praktičtí historikové“ [srov. Garfinkel (1967) 1984]. V tomto článku se konkrétně zaměříme na to, jak (a s jakými účinky) politici užívají a produkují historii v situacích konfliktu.

Lidé někdy jednají jako historikové a podobně jako profesionální historikové zkoumají minulost a ztvárňují ji ve vyprávěních, ať už obecněji přijímaných, nebo kontroverzních. Je zřejmé, že zájem o laické historie ve společenských vědách roste. Relativně nedávný výzkum věnoval hodně pozornosti tomu, jak běžní lidé zachycují svůj život pro jiné lidi v budoucnosti a snaží se porozumět své vlastní minulosti, ať už osobní, nebo skupinové, a to včetně jejích důsledků [souhrnně např. Miller 2000; viz i Arminen 1999]. Martin a Wodaková [Martin, Wodak 2003] uspořádali knihu věnovanou rozboru diskurzů (či pouhých textů a promluv) o minulosti, zejména z hlediska kritické analýzy diskurzu. Wodaková et al. [Wodak et al. 1998] si všímají toho, jak se při prezentaci historie poválečného Rakouska o některých událostech mluví a o některých nemluví. Jiní autoři jako Martin [2003] analyzovali jazykové a sémiotické prostředky užívané k vyjadřování času v historických vyprávěních. Daleko méně pozornosti však bylo věnováno tomu, jak lidé užívají a produkují historii ve svých *lokálních* aktivitách.

Vidíme tedy, že existuje několik způsobů, jak lze uvažovat o tom, jak lidé dělají historii. Jedním z nich je to, že se lidé explicitně vztahují k minulosti a reprezentují ji ve vyprávěních nebo líčí své životy pro příští generaci. V tomto smyslu jednají jako „laičtí historici“ – dělají vlastně totéž co profesionální historikové, ale neužívají stejné metody a tvůrčí kritéria jako profesionálové. Ale lidé

pouze nehovoří nebo nepíše o minulosti (s důrazem na předložku „o“) – zabudovávají historii do svých každodenních aktivit, jinak řečeno, činí ji relevantní ve svém každodenním životě. Jakožto „uživatelé historie“ situují současné aktivity do dostupných historií (např. svého společenství), a tak poskytují oněm aktivitám historicky podmíněné významy. V centru naší pozornosti je právě detailní analýza metod, jimiž lidé obohacují přítomnost tím, že ji vztahují k historii.

Naším východiskem je tedy to, že historie představuje zdroj významů. Rozumění tomu, co děláme, se děje v konkrétních situacích – závisí na prostředích, rámcích či scénách (*settings*), které jsou vytvořeny tím, co lidé udělali, dělají nebo hodlají udělat. Takto chápáná prostředí obsahují jak retrospektivní, tak prospektivní lokální detaily [srov. Garfinkel, Lynch, Livingston 1981]. Lidé nedělají věci jen pro současné důvody, ale také kvůli minulým traumatům, konfliktům, válkám, krutostem či láskám. Vědí to a takto to také říkají. Když už mají historičnost – explicitně ve slovech jako biografie, autobiografie a pokrok, nemohou ji v každodenním životě neužívat.

Ale hodně našeho rozumění tomu, co děláme, je historicky situované ještě v dalším smyslu. Například se měníme a s námi se mění i naše rozumění nám samým a tomu, co jsme udělali [viz např. Hacking 1995; srov. Leudar, Sharrock 2003]. Historické změny a historické okolnosti však nejsou nutně jen syrová fakta, která si neuvědomujeme, nýbrž něco, co může být explicitně zabudováno do našeho rozumění a praktického vysvětlování.¹ Můžeme se tedy orientovat na naše individuální a kolektivní historie a ty se mohou stát základní a explicitní charakteristikou toho, jak rozumíme sami sobě a jak prakticky vysvětlujeme, co děláme.

To, jak lidé v každodenním životě užívají a produkují historii, zde studujeme z hlediska etnometodologie. Etnometodologie se obecně zabývá tím, jak členové společenství *metodicky* uskutečňují a interpretují nejrůznější sociální aktivity, jako např. „jít spolu“, resp. „nejít spolu“, „dělat seminář“ (a ne např. „přednášku“), „ukončit rozhovor“ (a ne např. „pokračovat“ v něm) – i ta „nejbanálnější“ sociální záležitost není pro etnometodology natolik banální, aby nebyla hodna analýzy. Podobně etnometodologové nepřivilegují žádné události a aktéry jako důležité, i ten nejvýznamnější expert či politik je koneckonců jen „člen společenství“ (*member*) vykonávající praktické aktivity a disponující praktickým věděním a z tohoto hlediska je objektem etnometodologického studia stejně tak jako každý jiný člen. Etnometodologové nevyvíjejí expertní metodologie, nevytvářejí teorie různých aspektů sociálního života a místo toho se snaží zexplicitnit metody, které *sami* členové společnosti užívají k tomu, aby *rozpoznatelně* uskutečňovali své aktivity a rozuměli aktivitám účastníků interakcí.

Ve vztahu k našemu tématu je úkolem etnometodologie ukázat a analyzovat metody „praktických historiků“ – jak lidé formulují historická vysvětlení *ve* svých aktivitách, *skrze* své aktivity a *kvůli* realizaci svých aktivit. Otázkou je, jak lidé pro-

¹ Například přemýšlíme-li o našem životním prostředí a aktivitách, které do něho zasahují, z hlediska ekologie, uvědomujeme si přitom, že ekologické vztahování se k světu je relativně nedávným výkonem.

pojují minulé události se svými praktickými aktivitami v přítomnosti, čímž oba druhy jednání, minulé i přítomná, nabývají významy, které by jinak zřejmě neměly. Historie uchopená tímto způsobem je aspektem tematického pole (ve smyslu Gurwitsche [Gurwitsch 1964]), ve kterém současné aktivity nabývají své významy tím, že jsou figurou v poli specifičnosti, z nichž některé jsou historické, a otázkou je, jak členové společenství v konkrétních situacích zvládají historickou indexikalnost.² V tomto ohledu náš výzkum praktických historiků rozšiřuje etnometodologická zkoumání toho, jak jsou prostředí aktivit produkována v aktivitách a skrze ně a přispívají k jejich významům [srov. Garfinkel (1967) 1984, kap. 1; Lynch 1993]. V tomto článku se zaměřujeme na to, jak je historie zaváděna do prostředí politických projevů a na konsekvence takových aktivit. Článek rovněž rozšiřuje náš výzkum „strukturované bezprostřednosti“ (*structured immediacy*).³

Garfinkel [(1967) 1984, 1. kap.] diskutoval problémy indexikality, přičemž využil Husserlových myšlenek, převzatých z Farbera [Farber 1943], na podporu svého argumentu, že jednání „členů“ může být bez poukazů k biografii nepochopitelné.⁴ Později [viz Hill, Crittenden 1968] na sympoziu o etnometodologii v Purdue hovořil Garfinkel o práci „praktikujících historiků“, jako jsou úřední ohledávači mrtvol, jejichž úkolem je rozhodnout, „co se stalo“ (sebevražda, vražda, nebo nehoda?). Na tomtéž sympoziu Harvey Sacks, spolutvůrce etnometodologické konverzační analýzy, tvrdil, že orientace na historii musí být brána v úvahu každým, kdo chce rozumět minulosti, neboť historicky senzitivní aktéři vědí, že jejich jednání by se mohla stát předmětem historického zkoumání. Ještě později Garfinkel, Lynch a Livingston [Garfinkel, Lynch, Livingston 1981] ve svém výzkumu práce astronomů doložili „lokální historičnost“ jejich praktik a zaznamenali „retro-prospektivní struktury lokálních detailů“.⁵ Tato práce naznačila,

² Výrazem „indexikalnost“, zavedeným do etnometodologie z logiky a sémiotiky, se rozumí, že význam znaků variuje v závislosti na situacích, v nichž jsou užity. Znak v komunikaci poukazuje k okolnostem; je „figurou“, zatímco situace je „pozadím“. Význam není ani tak záležitostí formální reprezentace jako záležitostí „gestaltové kontextury“ [Garfinkel (1967) 1984] nebo záležitostí vztahu téma – tematické pole [Gurwitsch 1964]. V souladu s tím míníme historickou indexikalnost to, že pomocí znaků poukazujících k historickým okolnostem jsou do vyprávění zaváděny historické specifičnosti.

³ Stručně řečeno, tento termín vystihuje to, jak se stává širší kontext (v tomto článku především „historie“) jako zdroj významů součástí konkrétních prostředí interakce. Blíže viz Leudar, Sharrock, Hayes, Truckle [2008].

⁴ „Husserl mluvil o výrazech, jejichž smysl nemůže posluchač rozhodnout, aniž nutně ví nebo předpokládá něco o biografii a záměrech uživatele výrazu, okolnostech promluvy, předchozím průběhu rozhovoru nebo specifickém vztahu konkrétní nebo potenciální interakce, který existuje mezi mluvčím a posluchačem.“ [Garfinkel (1967) 1984: 4]

⁵ Garfinkel, Lynch a Livingston nenabízejí podrobný výklad toho, co znamená „lokální historičnost“, ale dvě věci jsou nasnadě. První je to, že historické specifičnosti mohou být v interakci učiněny lokálně konsekventními. Druhou je to, že lokální historičnost se vztahuje k „retro-prospektivní struktuře lokálního detailu“, což může být alternativním způsobem toho, jak vyjádřit sekvenci organizaci aktivit – například replika v rozhovoru je ukotvena v jeho předcházejícím průběhu a projektuje očekávání toho, co by mělo po ní následovat.

že historičnost je zabudována do každodenních aktivit a je důležitá pro to, jak „členové“ prakticky vysvětlují takové aktivity. Bohužel návaznost na tuto práci je ojedinělá. Zdá se, že etnometodologové se necítí být doma při práci na analýze historie, ačkoli „historie“ je každodenní pojem (srov. např. rčení „zapsat se do historie“). Celkově lze konstatovat, že historičnost každodenních aktivit je jako výzkumný předmět zanedbávána.⁶

Výjimkou jsou práce M. Lynche a D. Boga [Bogen, Lynch 1989; Lynch, Bogen 1996; Lynch 2009]. Autoři analyzovali veřejné vyšetřování aféry Írán-Contras a zabývali se tím, jak konspirující aktéři jednali jako praktičtí historikové – jak antipovali vyšetřování a jednali tak, aby si vytvořili podmínky pro „plauzibilitu popírání“. Autoři ukázali, že to, jak „členové“ dělají historii, nespočívá jen v metodách, jimiž jsou historická vyprávění sestavována a psána, ale – což je ještě důležitější – především v metodách, jimiž je konstituována historická evidence [Lynch, Bogen 1996: 61]. Jejich obsáhlá studie vytvořila prostor pro analýzu „lokální historičnosti“ jednání – avšak ani tato práce nenašla své následovníky.⁷

V tomto článku se proto chceme zaměřit na analýzu praktických historiků – na to, jak členové společenství ve svých aktivitách a skrze tyto aktivity produkuji historii a jak ji užívají. Konkrétně zkoumáme, jak jsou historické okolnosti zabudovávány do antagonistických politických projevů a s jakými očekávanými důsledky. Postupujeme tak, že se vracíme ke třem našim studiím [Leudar, Marsland, Nekvapil 2004; Nekvapil, Leudar 2006; Leudar, Nekvapil 2007]. V nich jsme analyzovali prezentace události 11. 9. 2001 a jejich politické důsledky. Analyzujeme znovu tytéž texty (promluvy) a soustřeďujeme se na to, jak hlavní protagonisté (Bush, Blair, bin Ládín) dělají historii a co jim jejich formulace umožňují.

Jak už jsme ukázali ve výše uvedených studiích, soubor textů, kterým se zabýváme i v tomto článku, je založen především na našem pojmu „mediální dialogická síť“, což znamená, že analyzované texty jsme shromáždili na základě relevancí manifestovaných samotnými aktéry (např. tím, že prostřednictvím médií sami odkazují na jiný text, resp. explicitně reagují jeden na druhého), a nestaly se tedy „analyzovaným souborem“ primárně na základě výkonu analytiků (jak je tomu běžně v kritické analýze diskurzu).⁸

Konečně, nemohli jsme odolat, abychom si alespoň okrajově nepovšimli některých rozdílů mezi naší původní analýzou a analýzou předkládanou. Tento postup odhaluje nejen historičnost členského rozumění, kterého jsme si původně nepovšimli, ale také některé prvky historické situačnosti samotných analýz.⁹

⁶ Lynch [2009] tvrdí, že analyzovat historické materiály z etnometodologického hlediska je obtížné – schází jim potřebná detailnost a příslušná sociální praxe není příliš zřetelně dialogická.

⁷ Význam této práce pro etnometodologii zdůrazňuje i ten Have [2003].

⁸ Podrobně k pojmu „mediální dialogická síť“ viz např. Nekvapil, Leudar [2002a, 2002b, 2003a, 2003b].

⁹ Jde tedy o problém, zda analytikové sociálních praktik mohou jednat jako „transcendentální analytici“ [Garfinkel, Lynch, Livingston 1981: 138], nebo naopak zda by neměli považovat své analýzy za závislé – mezi jiným – na historii.

Analýza: Znovu k „síti 11. 9.“

George W. Bush a Tony Blair

Nejprve budeme analyzovat prohlášení amerického prezidenta G. W. Bushe. Prezident ho přednesl ještě v den útoku a následující fragment obsahuje začátek jeho projevu.¹⁰

Příklad č. 1: Bush, 11. 9. 2001

1. *Prezident:* Dobrý večer. Dnes, drazí spoluobčané, náš způsob života, samotná naše svoboda
2. byly zasaženy sérií záměrných a smrtelných teroristických činů. Oběti se nacházely
3. v letadlech nebo ve svých úřadech; sekretářky, obchodníci a ženy, vojáci a federální
4. zaměstnanci; matky a otcové, přátelé a sousedi. Tisíce životů byly náhle ukončeny
5. ďábelskými, opovržlivými činy teroru. Obrazy letadel narážejících do mrakodrapů,
6. požárů, zřícení mohutných budov nás naplnily pochybnostmi, strašlivým smutkem a tichou
7. nepoddajnou zlobou. Záměrem tohoto masového vraždění bylo vystrašit naši zemi,
8. uvrhnout ji v chaos a přinutit k ústupkům. Ale toho dosaženo nebylo; naše země je silná.
9. Velký národ byl podnícen bránit velkou zemi. Teroristické útoky mohou oťrást základy
10. našich největších budov, ale nemohou se dotknout základů Ameriky. Tyto činy roztříštily
11. ocel, ale nemohou rozrušit pevnost americké rozhodnosti. Amerika se stala cílem útoku,
12. protože jsme nejzářivějším majákem svobody a příležitostí na světě. A toto světlo nikdo
13. nezhasne. Dnes naše země spatřila zlo, to úplně nejhorší z přirozenosti člověka. A my jsme
14. odpověděli tím nejlepším z Ameriky – odvahou záchranářů, starostlivostí o neznámé lidi a
15. sousedy, kteří přišli darovat krev a pomáhat, jak jen mohli. Hned po prvním útoku jsem
16. uvedl do chodu naše vládní krizové scénáře. Naše armáda je mocná a je připravena. Naše
17. krizové týmy pracují v New Yorku a Washingtonu a pomáhají místním záchranářům. Naši
18. prioritou je pomoci těm, kteří byli zraněni, a přijetí komplexu opatření k ochraně našich
19. občanů doma i v zahraničí před dalšími útoky.
- ((vynechány čtyři řádky))
24. Pátráme po lidech, kteří stojí za těmito ďábelskými činy. Nasměroval jsem veškeré
25. prostředky našich tajných služeb a policejních složek k tomu, aby vypátraly osoby
26. zodpovědné za útok a pohnaly je před soud. Nebudeme dělat rozdíl mezi teroristy,
27. kteří spáchali tyto činy, a těmi, kdo jim poskytují útočiště. ...

Když jsme analyzovali tento projev poprvé [Leudar, Marsland, Nekvapil 2004; viz též Nekvapil, Leudar 2006], soustředili jsme se na konstruování kate-

¹⁰ Všechny příklady uváděné v tomto článku jsou našimi vlastními překlady z angličtiny. Zároveň však zdůrazňujeme, že analýzy proběhly na anglických textech. Při prezentaci textů užíváme tyto konvence: v dvojitých závorkách se nacházejí naše komentáře, tři tečky znamenají pokračování textu, který však v příkladu neuvádíme.

goriálního páru „my – oni“ a zajímali se o to, jak bylo verbálně koordinováno chování nepřátel. Bushovo praktické vysvětlení však obsahuje další důležité rysy, kterých jsme si tehdy nepovšimli – Bush vysvětluje útoky tím, že poukazuje na vnitřní a trvalé vlastnosti pachatelů a nespojuje je s žádnými událostmi, které se staly v minulosti. Činy jsou zformulovány z hlediska morálních a psychických predikátů. Jsou „záměrné“ (řádek 2), „smrtonosné“ (ř. 2), nepřátelské vůči svobodě (ř. 1–2), jsou „masovým vražděním“ (ř. 7). Důležité je to, že tyto vlastnosti nejsou prezentovány v souvislosti s historií, nýbrž z hlediska cílů útočníků (ř. 7–8). Povšimněme si, že útoky jsou situovány do bezprostřední a pouze lokálně rozšířené přítomnosti – Bush neodkazuje k minulosti, vyjma toho, co se stalo před několika málo hodinami (viz např. „*Dnes naše země spatřila zlo*“, ř. 13).

Ani charakteristiky pachatelů nejsou historizovány – jsou implicitně přítomné v jejich aktivitách, přičemž není pravděpodobné, že by tyto aktivity byly náhodné (útoky se nestaly omylem nebo jako důsledek nehody). V zásadě se útoky vyznačují transcendentními charakteristikami jejich pachatelů – jejich „zlem“, „tím úplně nejhorším z přirozenosti člověka“. Ostatně lidská přirozenost je koncept formulovaný tak, že je zproštěn historie.¹¹ Příímé zdůvodnění útoků není rovněž explicitně historizováno – Spojené státy prostě *jsou* majákem svobody (ř. 12). Jak budeme vidět v dalších příkladech i v dalším výkladu, určitě bylo možné poukázat na to, že útoky nějaké antecedenty v minulosti měly, ale ať už byly tyto antecedenty jakékoli, Bush je explicitně nezmiňuje. Místo toho klade do popředí trvalé kvality americké společnosti (svoboda, příležitosti apod., ř. 12). I ty samozřejmě mají časovou extenzi, ale Bush nezmiňuje jejich historické kontingence.

Bush tedy vysvětluje útoky především z hlediska základních vnitřních charakteristik pachatelů, obětí a důsledků útoků, nikoli z hlediska historických antecedentů a kontingencí. V pojmosloví Garfinkela, Lynche a Livingstona obsahuje Bushovo praktické vysvětlení přítomný a prospektivní „lokální detail“, ale nikoli detaily retrospektivní.

Prospektivní detail obsažený v Bushově projevu je však svým charakterem historický. Útoky v té podobě, jak je Bush formuluje, budou historickým důvodem pro budoucí reakci: po pachatelích se pátrá (ř. 24) a až budou dopadeni, bude s nimi jednáno v souladu s formulací útoků v minulosti. Reakce bude ospravedlnitelná a pochopitelná z hlediska takové formulace. Vidíme, že historie v Bushově projevu v zásadě začíná událostmi 11. 9. a začíná s pachateli těchto událostí, kteří jsou formulováni vně historických souvislostí. V návaznosti na Hebdige [Hebdige 2003] a Dunmireovou [Dunmire 2007] můžeme konstatovat, že Bush si „činí nárok na budoucnost“, přičemž nárokování budoucnosti dosahuje prospektivní formulací historie.

Co u Bushe chybí, je explicitní situování útoků do minulosti, které by mohlo poskytnout nějaké důvody pro útoky. Místo toho jsou „dábelské činy“ zasazeny

¹¹ Přičemž je ale jasné, že v různých historických obdobích je chápán různě [viz Leudar 2009].

do časově rozšířené přítomnosti a budou strukturovat a omezovat budoucnost, až se stanou minulostí (jak se jí stanou, je jinou věcí). Bush tedy ignoruje ty aspekty minulosti, které by umožňovaly porozumět útokům. Jak ukázali Chang a Mehan [Chang, Mehan 2006, viz zejm. s. 98n.], možnost zaměřit se na tyto aspekty však existovala a byla ve Spojených státech využita.¹²

Je samozřejmé, že je mnoho věcí, které Bush ve svém prohlášení „nedělá“ – uvidíme však, a to je zásadní, že nepřítomnost historické perspektivy nekonstatujeme jen my jakožto analytici, ale že si této nepřítomnosti povšimli a formulovali ji i sami politici a novináři.

Nárokování budoucnosti tím, že se přítomnost formuluje jako historický okamžik, není rétorickým prostředkem, který by nějaký americký prezident použil poprvé. Dunmírová [2007: 21] cituje z projevu Bushova otce na začátku války v Golfském zálivu v r. 1991: „Toto je historický okamžik ... máme před sebou příležitost, abychom vytvořili pro sebe a pro budoucí generace nový světový pořádek“.¹³

Nelze vyloučit, že nepřítomnost historických antecedentů v předcházejícím praktickém vysvětlení byla způsobena tím, že Bush měl velmi malý časový odstup od události – člověk ponořený do hrůzných událostí patrně jen obtížně zvažuje historické souvislosti. Specifická ahistoričnost praktického vysvětlení je však typická také pro Bushovo prohlášení učiněné k národu příští den a pro prohlášení přednesená v průběhu dní následujících.¹⁴ Malý časový odstup a intenzita okamžiku tedy zřejmě nebyly rozhodujícími faktory. I v druhém praktickém vysvětlení útoků a útočníků Bush esencionalizuje. Důležité je to, že tentokrát nabízí poněkud odlišnou formulaci útoků, která projektuje odlišnou budoucnost. Namísto pátrání po pachatelích a jejich potrestání chce vést proti nim a jejich spojencům *válku*.

¹² Chang a Mehan [Chang, Mehan 2006] řadí Bushovy projevy o 11. 9. k dominantnímu nábožensky orientovanému diskurzu; alternativní prezentace těchto událostí pak dělí na diskurz racionální, intelektuální a právní. Historičností prezentací 11. 9. se vyznačuje podle Chang a Mehana především diskurz racionální (intelektuálové jako Noam Chomsky nebo Howard Zinn).

¹³ Oproti tomu srov. záznam rozhovoru objevitelů optického pulsaru [viz Garfinkel, Lynch, Livingston 1981: 154], v němž historický význam přítomného okamžiku podmiňují aktéři tím, co ještě nenastalo:

Michael Disney: „Toto je historický okamžik.“

John Cocke: „Doufám, že je to historický okamžik ... Budeme to vědět až po dalším náhledu a jestliže ...“

Je příznačné, že Bush takové pochybnosti neformuluje (za tento postřeh vděčíme M. Lynchovi, osobní sdělení).

Dodejme, že shodné rysy rétoriky G. H. W. Bushe a jeho syna G. W. Bushe zdůrazňuje Charteris-Black [2005].

¹⁴ Chang a Mehan [Chang, Mehan 2006] na základě analýzy rozsáhlého korpusu textů konstatují, že dominantní způsob prezentace události 11. 9. (podle autorů základ „scénáře války s terorismem“) byl v zásadě vytvořen už v Bushově projevu z 11. 9. 2001 a v následujících měsících a letech se změnil jen málo.

Příklad č. 2: Bush, 12. 9. 2001

1. *Prezident*: Právě jsem absolvoval schůzi svého týmu pro bezpečnost státu a obdrželi jsme
2. nejčerstvější zpravodajské informace. Záměrné a smrtelné útoky, které byly podniknuty
3. včera proti naší zemi, nebyly pouhými teroristickými činy. Byly to akty války. Tato
4. skutečnost bude vyžadovat, aby se naše země sjednotila v pevném odhodlání a rozhodnosti.
5. Napadeny jsou svoboda a demokracie.
(*vynecháno šest řádků*)
12. Tento nepřítel zaútočil nejen na náš lid, ale na všechny svobodomyšlné lidi všude na světě.
13. Spojené státy americké použijí všechny své prostředky, aby tohoto nepřítele porazily.
14. Postavíme do jednoho šiku celý svět. Budeme trpěliví, budeme koncentrovaní a budeme
15. pevní ve svém odhodlání. Tato bitva bude dlouhá a urputná. Ale jedno je jisté: my
16. vyhrájeme.

Také v tomto prohlášení charakter pachatelů vyplývá z jejich aktivit. Opět vidíme, že všechny tyto aktivity se dějí v bezprostřední přítomnosti nebo dokonce v „čisté přítomnosti“ vyjádřené gramatickým přítomným časem („Napadeny jsou svoboda a demokracie“, ř. 5). Na minulost se zde neodkazuje – opět s výjimkou velmi blízké minulosti: útoky se staly včera (ř. 3, 12). Jsou zde však odkazy k neurčité budoucnosti (viz ř. 4, 13–16). Tyto odkazy projektují (normativní) charakter budoucnosti – měla by existovat jednota proti neznámému nepříteli a odhodlání ho porazit. V určitém smyslu historie tedy začala včera a budoucnost bude podmíněna touto a takto formulovanou historií.¹⁵

Ačkoli to může znít paradoxně, rovněž to, že útoky nejsou situovány do minulosti, je způsobem, jak dělat historii – ignorování určitých aspektů minulosti připravuje půdu pro „historické okamžiky“ a jejich důsledky. Pro praktického historika se zdá být charakteristické, že vytváří vykazatelná spojení mezi něčím v minulosti a v přítomnosti, a to v duchu vztahu figura a pozadí (ve smyslu gestaltové psychologie). Ale jak jsme viděli, praktický historik může historické souvislosti také odmítnout, a pokud je v manažování minulosti úspěšný, pak něco minulého přestává být konsekventní a něco jiného může zaujmout to, co bylo vynecháno.

Jak uvidíme dále, praktická historická práce, kterou jsme se právě zabývali, není pouze Bushovou strategií. Jeho spojenec v analyzovaných událostech Tony Blair také ignoruje některé události, které se staly v minulosti a které by mohly být chápány jako důvody útoků. Činí tak podobným způsobem, i když ne tak radikálně jako Bush. Následující fragment je z jeho tiskového prohlášení několik hodin po útocích.

¹⁵ Netvrdíme, že toto je univerzální rétorický prostředek, ale nepochybně se zdá být používán v případě zjevení a jiných zásadních událostí, které mohou změnit svět. Wodaková et al. [Wodak et al. 1998] analyzovali diskurzní konstrukci „času nula“ (Stunde Null) v různých veřejných projevech, textech i diskusích prezentujících poválečnou historii Rakouska.

Příklad č. 3: Blair, 11. 9. 2001

31. Co se týče lidí, kteří uskutečnili tyto útoky, neexistují náležitá slova k jejich zavržení.
32. Jejich barbarství bude jejich hanbou navěky. Jak už jsem řekl dříve, tento masový terorismus
33. je v našem světě novým zlem.

Stejně jako Bush neprezentuje Blair útoky jako důsledky něčeho, co vzniklo v minulosti, nýbrž jako antecedenty něčeho, co se stane. Blairovým cílem je pravděpodobně to, aby lidé při zpětném pohledu viděli tyto útoky právě prizmatem slov, která použil. Blair toho dosahuje tím, že svou charakteristiku útoků formuluje jako věčnou (viz zejm. jeho „navěky“, ř. 32). Ještě explicitněji než v Bushově prohlášení začíná v jeho formulaci historie *nyní*, tj. s útoky (ř. 33). Jedním z aspektů budoucnosti, kterou Blairova formulace projektuje, je trvalá hrozba útoků.

Blair charakterizuje útoky pomocí predikátů „barbarství“ a „zlo“. V jeho praktickém vysvětlení to však nejsou atributy neměnných kvalit – jsou situovány historicky, prospektivně a retrospektivně. Slovo „barbarství“ může v určitých kontextech navozovat historické souvislosti, ale Blair ho užívá ke konstrukci budoucí historie. „Retrospektivní lokální detail“ je spojen s užitím slova „zlo“. Blair charakterizuje „zlo“ jako „nové“ – srovnává ho tedy s něčím v minulosti, ale srovnávací základ je vágní (totéž platí v případě *masového* charakteru terorismu). Je zřejmé, že vágní minulost užívá proto, aby rétoricky zvýšil závažnost současného terorismu. Vidíme tedy, že formulace útoků a jejich pravděpodobných strůjců je historicky situována, i když jen minimálně.

Blairův projev v britském parlamentu o tři dny později ukazuje, že esencionalizace a historické vysvětlení se navzájem nevylučují. V následujícím fragmentu se kombinují a vytvářejí dynamický kontrast mezi „my“ a „oni“.

Příklad č. 4: Blair, Hansard, 14. 9. 2001, sloupec 604

124. Terorismus nabyl nový hrozivý rozměr. Lidé, kteří ho páchají, se vyznačují naprostým
125. fanatismem: pro svou víru jsou připraveni spáchat sebevraždu. Naše víra je pravým opakem
126. jejich víry. My věříme v rozum, demokracii a toleranci. Tato víra je základem našeho
127. civilizovaného světa. Přetrvává dál, slouží nám dobře, a jak ukázala historie, je-li třeba, jsme
128. připraveni za ni bojovat a bránit ji.

Blair uvádí dva retrospektivní detaily. Sebevražedný fanatismus útočníků je opět prezentován jako něco nového (ř. 124). Terorismus nyní je zde opět srovnáván s terorismem minulým a toto srovnání zvyšuje závažnost útoků. „Naše víra“ je však prezentována jako „přetrvávající“ a připravenost ji bránit je zdůvodněna poukazem k blíže nespecifikovaným historickým precedentům (ř. 127). Tento kontrast implikuje budoucnost, v níž narůstá nebezpečí a přetrvává odhodlání se bránit.

Za signifikantní považujeme to, že historické specifičnosti uvedené Blairem v příkladech č. 3 a 4 jsou vágní, v zásadě implicitní, jsou to pouhé poukazy k sdíleným presupozicím. Jejich prezentace připomíná historii jako mýtus [viz Levi-Strauss 1966, kap. 9]. Blair podrobněji nedokumentuje „starý“ terorismus nebo minulé precedenty odvahy vůči protivenství – historickou znalost předpokládá. Avšak vágní poukazy k historii jsou užity s konkrétním rétorickým cílem – zvýšit nebezpečí a zdůvodnit vůli k obraně.

Celkově tedy vidíme, že vysvětlovací praktiky Bushe a Blaira mají jak společné, tak i rozdílné rysy. Oba politici se vyhýbají historickým vysvětlením, která by mohla objasnit útoky. Explicitní historická práce spočívá ve formulování útoků jako historického okamžiku, který mění svět – budoucnost začíná zde a nyní a její povaha je rozvíjena v použitých formulacích. Je to budoucnost dominovaná konfliktem, tím, co se stane „válkou proti terorismu“. Na rozdíl od Bushe obsahuje Blairovo vysvětlení „retrospektivní lokální detail“, který je použit pro lokální rétorické účely. Tento detail je vágní a není užit k vysvětlení útoků.

To, že uvedení politici nepoužívají ve svých vysvětleních historické antecedenty, není náhodné; lze to doložit následujícím fragmentem z tiskové konference A. Blaira, která se konala jeden den po útocích. Zde Blair odmítl vhodnost historických vysvětlení a znovu zvýraznil esencializující pojetí konfliktu (viz příklad č. 5, ř. 8–12).

Příklad č. 5: Blair, tisková konference, Downing Street, 12. 9. 2001

1. *Otázka:* V návaznosti na to, co jste řekl o britských muslimech – nelze nicméně
2. konstatovat, že v posledních deseti letech má tento mezinárodní terorismus
3. společného jmenovatele v islámském fundamentalismu, a není poněkud neadekvátní
4. pokoušet se tento problém formulovat jako záležitost ďábelského terorismu, a
5. izolovaně, a dívat se na fungování toho, kam jdou peníze a odkud, aniž bychom brali
6. v úvahu základní konflikt ideologií a základní pojetí toho, co jsou lidská práva a
7. hodnota lidského života?
8. *Odpověď:* Samozřejmě že jde o ďábelský terorismus a neměli bychom to zakrývat
9. ani na chvíli, ale myslím si, že máte pravdu, když říkáte, že musíme taky vyjasnit – a
10. to lze opravdu udělat nejlépe pomocí hlasů z muslimské komunity a ((lidí)) islámské
11. víry – že takové akty bezbožnosti a terorismu jsou zcela v protikladu s pravými
12. principy islámské víry. A jedním z důvodů, proč jsem zmínil prohlášení Muslimské
13. rady Británie, bylo to, abych zdůraznil šok a pocit hrůzy a rozhořčení, které pocítila
14. drtivá většina muslimů na celém světě. Takže tohle není situace, která by měla být
15. vnímána jako střet mezi muslimskou vírou a světem, ale mezi terorismem a zbytkem
16. světa včetně muslimské víry.

Ve své otázce novinářka formuluje výhrady k vysvětlení A. Blaira a poukazuje na potřebu historického a politického vysvětlení (ř. 1–7). Novinářka impliku-

je, že přihlédnutí k historii není pouze fakultativní volbou, naopak že ponechání historie stranou je za těchto okolností nápadné a budí pozornost. Avšak Blair trvá na své původní formulaci (ř. 8), čímž činí minulost irelevantní. Ve své nechuti k historickému objasnění útoků je Blair důsledný. Také v britském parlamentu odmítl vzít v úvahu širší okolnosti útoků, včetně historických antecedentů (srov. př. 6 níže).

Příklad č. 6: Blair, Hansard, 14. 9. 2001, sloupec 604

Předseda vlády: Je samozřejmé, že dnes uslyšíme různé názory a myšlenky. Tak by to nepochybně mělo být, ale budme všichni jednotní v tom, že to, co se stalo v úterý ve Spojených státech, bylo aktem zvrácenosti, který nelze ospravedlnit. Ať už bylo příčinou cokoli, jakákoli zvrhlost náboženského citění, jakékoli politické přesvědčení, způsobit takovou hrůzu světu, zahubit tolik nevinných a bezbranných mužů, žen a dětí, to nemůže být nikdy ospravedlněno.

Představitel britských muslimů

Nyní se budeme věnovat představitelům muslimů. Jak oni vidí a charakterizují útoky? Nejprve se zaměříme na prohlášení Muslimské rady Británie (MRB). Jak jsme už ukázali jinde [Leudar, Nekvapil 2007], právě tato muslimská organizace sehrála ve Velké Británii v debatách o útocích 11. 9. důležitou roli.¹⁶

Příklad č. 7: Muslimská rada Británie, 11. 9. 2001

29. Teror dělá oběti z nás všech, je za hranicemi rozumu. Na teror tohoto rozměru se nesmí
30. reagovat impulzivně, neboť to by učinilo oběťmi jiné nevinné národy světa. Tím by dosavadní
31. ničení jen narůstalo.

Ani Muslimská rada Británie nevysvětluje útoky z hlediska historických antecedentů. Prohlášení Rady charakterizuje útoky jako teror (ř. 29), nikoli jako pomstu nebo obranu. Každá z takových charakteristik by měla specifické gramaticky podmíněné antecedenty (například pomsta by předpokládala něco, co trestuhodně uškodilo konateli pomsty, jinak by to nebyla pomsta), a tudíž by taková charakteristika zasazovala útoky do minulosti a činila něco z této minulosti relevantním v přítomnosti.

Útoky jsou prezentovány jako důležitý časový bod – projektovaná budoucnost je však odlišná od prezentací Bushe a Blaira, neboť zahrnuje potenciální pronásledování muslimů.¹⁷ Události 11. 9. jsou proto formulovány v prohlášení Rady

¹⁶ To potvrzuje ve svých prohlášeních i samotný Blair (viz příklad 5, ř. 12–13).

¹⁷ Nezapomeňme, že MRB jsou muslimové, a z toho plyne, že zahrnují sami sebe do „my“, které je napadené.

tak, aby bylo pronásledování muslimů zabráněno. Události 11. 9. budou příčinou odvety, ale reakce by měla být náležitá, nikoli impulzivní. Útoky by měly být v přítomném okamžiku charakterizovány tak, aby se v budoucnosti nemohly stát historickými důvody viktimizace britských muslimů.

Obava z nepřiměřené odvety se stává obecnější. *The Muslim News* shromáždily a propojily prohlášení řady muslimských organizací (viz př. č. 8, ř. 36–38).¹⁸

Příklad č. 8: *The Muslim News*, 28. 9. 2001, Zármutek muslimů,
Hamed Chapman

36. Před pravděpodobnými následky varovalo prakticky každé prohlášení vydané muslimskými
37. skupinami. Jak organizace Muslim Welfare House, tak organizace Council of Mosques in
38. Tower Hamlets poukázaly na pumové útoky v Oklahomě v r. 1995 a vyzvaly k tomu, aby
39. nikdo nepodlehł pokušení učinit muslimskou komunitu obětí beránkem.

Článek zdůrazňuje jeden společný rys – všechny muslimské skupiny projektují pravděpodobnou budoucnost, v níž jsou za útoky činěni zodpovědnými nevinní muslimové a útoky se stávají důvodem pro viktimizaci muslimů. *The Muslim News* zesilují tuto projekci tím, že uvádějí konkrétní historický *precedens* možné odvety, totiž pumové útoky v Oklahomě z roku 1995 (viz ř. 38). Projekce budoucnosti je zde odůvodněna historickým detailem. Znalost tohoto historického precedentu je však opět jen předpokládána.

Můžeme tedy konstatovat, že všichni aktéři, jejichž aktivitami jsme se dosud zabývali, užívali stejný způsob vysvětlování. Vycházeli z toho, že formulace útoků v minulosti se potenciálně stane známou a relevantní v budoucnosti a bude umožňovat (z ní plynoucí) určité akce. Konkrétní formulace se však lišily a lišily se samozřejmě i akce umožňované těmito formulacemi. Bush a Blair formulovali útoky jako ukrutnost umožňující budoucí válku proti terorismu. Britští muslimové zase formulovali útoky tak, aby zabránili budoucí odvetě a pronásledování.¹⁹ Všechna praktická vysvětlení útoků mají tedy prospektivní historickou dimenzi – útoky jsou prezentovány jako něco, co se někdy v budoucnosti stane důvodem pro určité jednání, nebo jako něco, co specifickým způsobem určité jednání v budoucnosti omezí. Tento rétorický prostředek, jak pracovat s historií, je podobný tomu, který popsali Lynch a Bogen [1996] ve své analýze aféry Írán-Con-

¹⁸ *The Muslim News* vycházejí jednou za měsíc a číslo ze dne 28. 9. je prvním číslem po událostech 11. 9. *The Muslim News* na svých webových stránkách charakterizují samy sebe takto: „The Muslim News, jediné nezávislé noviny muslimů ve Velké Británii, nejsou podporovány žádnou zemí, ani žádnou organizací nebo stranou.“ Viz http://www.muslim-news.co.uk/index/section.php?page=about_us.

¹⁹ V článku [Leudar, Nekvapil 2007] jsme ukázali, že i sám Blair spolupracoval se zástupci britských muslimů na tom, aby muslimové ve Velké Británii nebyli v budoucnosti obviňováni z podílu na útocích.

tras. V ní ukázali, že konspirátoři v této aféře postupovali tak, aby si vytvořili podmínky pro budoucí „věrohodné popírání“.

Viděli jsme však také to, že nepřítomnost retrospektivní historické dimenze při vysvětlování útoku je na pozadí běžných očekávání nápadná, budí pozornost (viz příklad 5). Mohammad Sarwar, v té době jediný muslimský poslanec v britském parlamentu, patřil k těm, kdo do vysvětlení útoků historické specifičnosti zapracoval.

Příklad č. 9: Mohammad Sarwar, Hansard 14. 9. 2001, sloupec 634

59. Nelze nijak ospravedlnit tuto hrubou teroristickou ukrutnost,
60. ale nemůžeme být slepí k neutěšené situaci utlačovaných lidí, kteří
61. vzhlížíjí k Evropě a USA s očekáváním podpory. Jako bývalá koloniální mocnost máme
62. zvláštní zodpovědnost.

Sarwar požaduje, aby byly útoky vysvětleny z hlediska historických antecedentů, a jako pozadí útoků vyčleňuje soubor těchto antecedentů: britskou koloniální minulost a útlak. Kromě toho Sarwar prezentuje ignorování historických antecedentů útoků jako „slepost“ (ř. 60) – podobně jako novinářka (viz př. 5), ale s větším důrazem, implikuje, že historické porozumění je zde spíš obligatorní než fakultativní; to, že Bush a Blair historické vysvětlení nepoužívají, implicitně prezentuje jako neadekvátní. Jeho vlastní vysvětlení je však značně obecné – spojuje útoky s koloniální minulostí a útlakem, ale bez bližších specifikací. Zasazení historických specifičností do politického projevu je zde tedy dosaženo opět pomocí poukazů k sdílené historické znalosti, i když ta je vágní.

Sarwarovo odmítnutí útoků je absolutní – své historické vysvětlení formuluje tak, aby nemohlo být chápáno jako *omlouvání* útoků (př. 9, ř. 59). Jeho vágní historická kontextualizace útoky vysvětluje, avšak neospravedlňuje.

Příklad č. 10: *The Muslim News*, 28. 9. 2001, Úvodník

59. 11. září nepochybně vejde do historie jako den, který otřásl světem. Mnoho politiků a
60. komentátorů tvrdí, že by toto datum mohlo být rozhodujícím okamžikem. Od počátku
61. americký prezident George W. Bush, následován Blairem, začal mluvit emotivně o „válce“, o
62. „civilizovaném“ světě v protikladu k „necivilizovanému“ a o „křížové výpravě“. Byla to jen
63. obyčejná lehkomyšlnost nazvat tuto operaci „nekonečnou spravedlností“, nebo to snad byla
64. záměrná provokace se skrytou agendou, jak se domnívají teoretikové konspirací? Až bude
65. tento úvodník v rukou čtenářů, události se budou překotně vyvíjet. Jde určitě o klíčový
66. historický okamžik a lze jen doufat, že Blair použil svůj vliv spíš na to, aby mírnil plány a
67. nabádal k rozumnému jednání, než aby se projevil jako „fanatický propagátor politické linie“.
68. Nejvíce se obáváme toho, že události svou vnitřní logikou spějí ke gradaci, jejíž
69. důsledky jsou neznámé. ((konec článku))

Příklad č. 10 zřetelně ukazuje, jak novináři a politici pracují jako „praktičtí historici“. Útoky (aktuální dění) jsou formulovány jako události mající historickou důležitost – jako něco, k čemu se bude obracet budoucnost. To zde není prezentováno jako vize novináře, ale jako názor společný mnoha relevantním aktérům (ti jsou vymezeni jen kategoriálně – jako osoby důležité z hlediska politického rozhodování a analýzy politických událostí). Úvodník sdílí toto hodnocení a zakládá na něm svou formulaci útoků 11. 9.

Ale co vlastně klíčový okamžik v historii znamená? Nikdo z těch, kdo sdílí názor o jeho důležitosti, nemůže přesně vědět, jakou budoucnost přinese. Budoucnost je prezentována jako omezená, nikoli však jako rozhodnutá. Novinář naznačuje možné budoucnosti, počínaje tou, kterou ve svém projevu projektuje Bush – válku mezi „civilizovaným“ a „necivilizovaným“ světem (v předcházejících odstavcích úvodníku popisoval novinář budoucnost podrobněji – projektovány jsou útoky na Afghánistán a jiné blízkovýchodní „cíle“). Projektovaná budoucnost připisovaná Blairovi je mnoznačnější – na jedné straně Blair následuje Bushe a tak sdílí tuto budoucnost, na druhé straně vyjadřuje novinář naději, že je mezi Blairem a Bushem rozdíl, že snad Blair Bushe umírní. Dnes už víme, že Blair v tomto neuspěl. Dnes také víme, že jejich spojení nebylo spojenectvím rovnocenných partnerů, kteří společně konzultují své akce. Povšimněme si však, že tato znalost se nezdá být relevantní pro naši původní analýzu, ani pro analýzu opakovanou.

V úvodníku *The Muslim News* opět vidíme, že práce „praktického historika“ spočívá v projektování budoucnosti na základě formulování přítomných událostí, které budou pokračovat v oné projektované budoucnosti. Specifičnost je v tom, že autor Úvodníku nepracuje pouze se svými vlastními formulacemi událostí 11. 9., ale také s formulacemi politických protagonistů a projektuje pravděpodobnou budoucnost pro každého z nich. Hledá možné způsoby (resp. přesněji „doufá“ v ně), jak zabránit budoucnostem, které by byly nepřátelské vůči muslimům žijícím ve Velké Británii.

Otázkou zůstalo ještě to, zda *The Muslim News* vysvětlují útoky z hlediska historických antecedentů. Distančují se od myšlenky, že historie začíná nyní? Odpověď zní – nikoli. Úvodník tvrdí, že pachatelé útoků jsou neznámí, což zřejmě přispělo k tomu, že se historickými antecedenty nezabývá (kromě Usámy bin Ládina zmiňuje autor Úvodníku jako možného pachatele Izrael).

Usáma bin Ládín

Dosud jsme viděli, že v prvních dnech po útocích se Bush a Blair snažili vyhnout situování útoků 11. 9. do minulosti. Toho si povšimli jiní aktéři – jako něčeho, co se děje proti očekáváním navozeným v takových situacích. Oproti tomu Usáma bin Ládín explicitně zasazuje útoky do rozsáhlého a dlouhodobého konfliktu, přičemž k jeho charakterizaci používá náboženský jazyk.

Následující dva fragmenty jsou z prvního veřejně dostupného prohlášení, které bin Ládín poskytl po 11. 9.²⁰ K útokům 11. 9. se zde vůbec nevyjadřuje, ale časová blízkost k útokům učinila toto prohlášení komunikačně relevantním v souvislosti s útoky 11. 9. a jejich prezentacemi (minimálně pro novináře a následně pro čtenáře, podrobněji viz [Nekvapil, Leudar 2006]). Bin Ládín v tomto prohlášení formuluje obecný charakter konfliktu jakožto konfliktu mezi islámem a náboženstvími, které jsou islámu nepřátelské.

Příklad č. 11: bin Ládín, Al-Džazíra, 24. 9. 2001

4. Naším muslimským bratřím v Pákistánu, pokoj s vámi, slitování a požehnání od Boha.
5. S hlubokým zármutkem jsem přijal zprávu, že několik našich muslimských bratrů bylo zabito
6. v Karáči, když odsuzovali americké křižácké síly a jejich spojence v muslimských zemích,
7. v Pákistánu a Afghánistánu. Prosíme Boha, aby je přijal jako mučedníky, a ať následují osud
8. proroků, věřících a dobrých lidí, kteří byli vybráni, aby se stali Jeho společníky, a ať Bůh
9. poskytne jejich příbuzným trpělivost a útěchu a požehná jejich synům a ať je bohatě odmění
10. za jejich víru v islám. A v případě těch mučedníků, kteří po sobě zanechali děti, tyto děti
11. budou mé a já s požehnáním Boha budu jejich ochránce.

Na začátku svého prohlášení bin Ládín prezentuje smrt protestujících muslimů v Pákistánu. Není jasné, zda byli zabiti při sebevražděných útocích nebo v demonstracích. V každém případě bin Ládín formuluje jejich aktivitu jako „odsuzování“. Gramatická valence této aktivity nás vede samozřejmě k otázce: odsuzování čeho? – odsuzovány jsou křižácká výprava Američanů proti islámu a jejich spojenci. Bin Ládín situuje konflikt do historie, čehož dosahuje prostředky implicitními i explicitními. Povšimněme si nejprve toho, že toto situování je patrně uskutečněno už volbou specifických slov pro akce a jejich účastníky. Bin Ládínovo opakované užití výrazu „křižácký“ (př. 11, ř. 6; př. 12, ř. 16, 20) či „křižák“ (př. 12, ř. 17) může v kontextu celého projevu vyvolávat představu středověkého konfliktu mezi křesťany a muslimy.²¹ K historické charakterizaci konfliktu by mohla přispívat i další slova situačně užitá pro formulování aktérů: patří k nim „mučedníci“ (př. 11, ř. 7) a „proroci“ (př. 11, ř. 8), i když tyto výrazy samozřejmě navozují i náboženskou povahu konfliktu.

²⁰ Jsme si vědomi toho, že existuje velmi mnoho anglických překladů bin Ládínových prohlášení. Řídíme se tím, že etnometodologové by měli používat především ty překladové verze, které byly relevantní v čase konfliktu, tj. užívané, čteny, diskutovány apod. v čase bezprostředně po útocích a v následujících týdnech či měsících. Z tohoto důvodu jsme opomenuli pozdější překlady, i když jsou možná kvalitnější [jako např. verze, které publikoval Lawrence 2005].

²¹ Kropáček [2002: 31] tvrdí, že „v (arabské – pozn. aut.) politické rétorice se odkazy na ‚křižáky‘ mohou vyskytovat jednak jako projev nedůvěry vůči Západu, jednak jako historická připomínka pomíjivosti cizího tělesa nasazeného do arabsko-islámského světa“.

Podstatné je však to, že toto není jediný způsob, jak bin Ládín historizuje konflikt v Pákistánu. Dosahuje toho i explicitními poukazy k historickým antecedentům.

Příklad č. 12: bin Ládín, Al-Džazíra, 24. 9. 2001 ((pokračování))

12. Nepřekvapuje, že na obranu islámu povstává islámský národ právě v Pákistánu. Pákistán je
13. v této oblasti považován za první linii obrany islámu, podobně jako tomu bylo v případě
14. Afghánistánu, který se spolu s Pákistánem před více než dvaceti lety bránil ruské invazi. A
15. my doufáme, že tito bratři budou mezi prvními mučedníky v boji, který svádí islám v této
16. oblasti s novou křesťansko-židovskou křížáckou kampaní, vedenou ve znamení kříže
17. úhlavním křížákem Bushem. Tato bitva je považována za jednu ze slavných islámských
18. bitev... ((v originále následuje nečitelné místo))
19. Nabádáme naše muslimské bratry v Pákistánu, aby vším, čím disponují, a s nasazením všech
20. svých schopností bojovali proti americkým křížáckým silám a zabránili jim vpadnout do
21. Pákistánu a Afghánistánu.

Bin Ládín charakterizuje „povstání“ jako pokračující obranu islámu (viz ř. 12–13), jako *jednu* z islámských bitev (ř. 17, 18). V protikladu k Bushovi a Blairovi není tedy pro něho konflikt něčím novým. Bin Ládín spojuje povstání s jinými akty obrany v minulosti, přičemž poukazuje na ruskou invazi v Afghánistánu. Konflikt má být chápán jako dílčí aspekt pokračující obrany islámu před křesťanstvím. Z toho plyne, že útoky 11. 9. nemohou být pochopeny jako něco nového a sebevražedné útoky lze naopak chápat jako ospravedlnitelnou obranu islámu proti probíhající agresi.

Stejně jako Bush a Blair projektuje bin Ládín budoucnost na základě své formulace konfliktu. Budoucnost spočívá v boji s křížáckými silami útočícími na islám. Právě toto může od něho Západ očekávat na základě uvedených formulací. Jakou budoucnost nabízí svým „muslimským bratrům“? Mučednictví s následným zvýšením náboženského statusu (viz př. 11, ř. 7–8 a př. 14, ř. 24) a v případě mučedníků péči o jejich sirotky (viz př. 11, ř. 10–11).

V dalším prohlášení zveřejněném 7. 10. 2001 už bin Ládín hovoří o útocích uskutečněných 11. 9. a formuluje je konzistentně s tím, jak charakterizoval celý konflikt.

Příklad č. 13: bin Ládín, Al-Džazíra, 7. 10. 2001

9. Všemohoucí Bůh zasáhl Ameriku na jednom z jejích životně důležitých orgánů a její nejdůležitější
10. budovy byly zničeny. Chvála za to patří Bohu. Amerika byla naplněna hrůzou
11. od severu k jihu a od východu k západu. Chvála za to patří Bohu.
- ((vynechány tři řádky))
15. To, co nyní Amerika zakouší, je jen odvar toho, co jsme zakusili my. Naše země zakoušejí totéž

16. více než osmdesát let, ponížení a hanbu, jejich synové jsou zabíjeni, jejich krev prolévána, jejich
17. svatyně jsou zneucťovány a toto se neděje podle příkázání Boha. Přesto to nikoho nezajímá.

((vynechány čtyři řádky))

22. Když Všemohoucí Bůh dopřál úspěch skupině muslimů jdoucích v předvoji, v první linii islámu,
23. umožnil jim zničit Spojené státy.

Bin Ládín ospravedlňuje a vítá útoky. Dosahuje toho pomocí krajních formulací [Pomerantz 1986], jimiž zveličuje účinky útoků (ř. 9–11), a tím, že připisuje aktérství v útocích bohu a chválí ho za to. Avšak pak situuje útoky historicky – vztahuje je k utrpení, které „jeho země“ zakoušejí už po delší čas. Výsledkem je to, že míra utrpení těchto zemí je zveličována. Toto historické vysvětlení pak umožňuje srovnání trvajících utrpení muslimů a utrpení lidí ve Spojených státech. Na jedné straně je jednorázový akt útoků a na straně druhé osmdesát let krveprolévání (ř. 15–16).²² Výsledkem tohoto srovnání je to, že útoky 11. 9. jsou něčím relativně malým. Připomeňme si na tomto místě, že Blair použil historii k zvýšení závažnosti útoků. Blair a bin Ládín vlastně užívají historii komplementárně – bin Ládín závažnost útoků snižuje, Blair zase zvyšuje. V obou případech posouzení závažnosti útoků je umožněno jejich historickou situovaností.

Příklad č. 14: bin Ládín, Al-Džazíra, 7. 10. 2001 ((pokračování))

24. Ať je Bůh Všemohoucí ochraňuje a přidělí jim nejvyšší místo v nebi,
25. protože On je ten, kdo to může udělat a je k tomu oprávněný. Když se postavili na obranu svých
26. slabých dětí, svých bratrů a sester v Palestině a dalších muslimských zemích, celý svět se ocitl
27. ve zmatku, nevěřící vykřikovali, následování pokrytci.
28. Milión nevinných dětí dosud umřelo v Iráku, aniž se čímkoli provinily. Neslyšíme žádné
29. odsouzení, neslyšíme žádný výnos islámských učenců v zemích dědičných vládců.
30. V těchto dnech izraelské tanky řadí po celé Palestině, v Ramalláhu,
31. Rafáhu a v Bajt Džalá a v mnoha dalších oblastech zemí islámu a my neslyšíme nikoho, kdo by
32. proti tomu pozvedl svůj hlas nebo reagoval.
33. Ale když meč po osmdesáti letech dopadl na Ameriku, pokrytectví zvedlo vysoko hlavu a truchlilo
34. nad těmi zabijáky, kteří si zahrávali s krví, ctí a posvátnými místy muslimů. To nejmenší, co lze
35. říci o těchto pokrytcích, je to, že jsou odpadlíky, kteří se vydali nesprávnou cestou. Podporovali
36. řezníka proti oběti, utiskovatele proti nevinnému dítěti. Nalézám útočiště před nimi v Bohu, nechť
37. jim Bůh vyměří trest, jaký si zaslouží. Říkám, že tato záležitost je velmi jasná.
38. Po této události, poté, co čelní představitelé Spojených států promluvili, počínaje
39. mezinárodním vůdcem nevěřících Bushem, a ať ho podporuje kdokoli – každý muslim by měl
40. přispěchat na obranu svého náboženství.

²² Bin Ládín zde patrně naráží na nové politické uspořádání arabského poloostrova, které uskutečnily po 1. světové válce zejména Británie a Francie. Toto uspořádání proběhlo v rozporu se sliby, které daly tyto mocnosti arabským elitám, a bylo příčinou trvalých regionálních konfliktů [podrobněji viz Lawrence 2005].

Bin Ládín kromě toho prezentuje útoky 11. 9. opět jako obranu, tentokrát jako obranu utlačovaných lidí v Palestině a v mnoha muslimských zemích. Na příkladu Iráku charakterizuje dnešní situaci v muslimských zemích jako něco, co je zřetelně spojeno s minulostí, co se vynořuje jako výsledek minulosti – užití výrazu „dosud“ (př. 14, ř. 28) implikuje, že hrůza zakoušená lidmi v muslimských zemích začala už před časem a pokračuje. Povšimněme si také, že jasně poukazuje na některé z pachatelů této hrůzy – „izraelské tanky“ (ř. 30).

Souhrnně tedy vidíme, že bin Ládín pomocí historických antecedentů zasazuje útoky 11. 9. do kontextu útoků na muslimy, které se děly minimálně desítky let a které se stále ještě dějí. Explicitně srovnává důsledky útoků na USA s tím, co se děje v muslimských zemích „více než osmdesát let“. Tato praktická historická práce mu umožňuje změnit kategorii aktérů útoků 11. 9. – z pachatelů ukrutností a zvěrstva se stávají bojovníky ve jménu nevinných obětí a potenciálními mučedníky. Jak konstatuje Lawrence [2005: XVIII], bin Ládín praktikuje „reaktivní teror“, tj. jeho aktivity jsou odpovědí na to, co sám vnímá jako daleko větší teror, kterého se Západ dopouští vůči muslimům po nesrovnatelně delší dobu. Bin Ládín se však nechová jako „laický historik“ – nezabývá se detailně středověkými křížovými výpravami [srov. Burrow 2009] nebo rolí Izraele v dlouhodobém konfliktu; místo toho jakožto „praktický historik“ předpokládá a evokuje ve svých aktivitách a skrz ně dobovou historickou znalost.

Historie vytvořená v bin Ládínových projevech je velmi odlišná od historie vytvořené Bushem a Blairem – pro ně historie jako by začínala útoky 11. 9. Pro bin Ládína jsou útoky pokračováním probíhajícího konfliktu. Bush a Blair učinili útoky 11. 9. v zásadě začátkem historie, čímž dosáhli toho, že to, co se stalo v minulosti a co by mohlo tyto útoky zčásti vysvětlit, bylo z historie vyloučeno.

Závěrečné poznámky

Koncept „strukturovaná bezprostřednost“, použitý v tomto článku, vystihuje to, že aktéři v konkrétních interakcích, ve svých aktivitách a skrz ně, činí širší kontexty „bezprostředními“. Pojem byl zformulován jako výraz nesouhlasu s velmi rozšířeným názorem, že ponoření se do konkrétního dění je něčím primitivním, co by mělo být překonáno. Máme zato, že sociální dění „zde a nyní“ není jednoduchou smyslovou zkušeností – má indexikální charakter a je specificky strukturováno individuálními i společnými aktivitami účastníků. Pojem byl také navržen proto, aby se výzkum sociální interakce mohl vymanit z dualismu jednání – kontext.

V našich předchozích pracích jsme zkoumali to, jak se strukturovaná bezprostřednost uskutečňuje v dětské psychoterapii a v sebeprezentacích uprchlíků [Leudar, Hayes, Nekvapil, Turner Baker 2008]. V materiálech, kterými jsme se zabývali v tomto článku, byly útoky 11. 9. – včetně jejich strůjců – chápány a popisovány různě v závislosti na tom, jak je protagonisté konfliktu spojovali s historickými okolnostmi. V politických projevech, které jsme analyzovali, jsme zjistili dvě vzájemně spjaté metody dělání historické práce.

První z nich bylo historické situování současných aktivit a příslušných aktérů. Zkoumaní protagonisté toho dosahovali tím, že verbálně zaváděli historické jednotlivosti do konkrétního prostředí politického projevu. Typicky takové jednotlivosti poukazovaly na něco vágního v minulosti a takto uchopená minulost nebyla v projevech kriticky zkoumána – aktéři zaváděli minulost do přítomnosti, ale od přítomnosti se neodvraceli. Místo toho byla historická znalost předpokládána (na způsob mýtu). Zavedené historické jednotlivosti však nefungovaly jen jako odkazy k mlhavé historii, nýbrž byly zřetelně a specificky užívány: někdy jako srovnávací perspektiva k zvýšení nebo snížení závažnosti přítomných událostí; někdy jako precedenty, které umožňovaly lépe si představit určité budoucnosti; někdy jako prostředky k zahrnutí současných akcí a aktérů do souborů kategorií. Historické specifičnosti tedy dodávaly popisům lidí a aktivit významy, které by jinak neměly, jinak řečeno, byly užívány k „zhuštění“ popisů útoků a jejich důsledků [srov. Ryle 1968]. Tyto praktiky spočívaly v propojování současných událostí s událostmi v minulosti, což se dělo zabudováváním historických jednotlivostí do konkrétního prostředí politického projevu. Protagonisté v analyzovaných materiálech historizovali současnost proto, aby dosáhli řady věcí – zvýšení nebo naopak snížení závažnosti útoků, naznačení, jak by mohly být útoky vysvětleny (i když ne ospravedlněny). Signifikantní bylo to, že političtí protivníci spojovali útoky s historií různě a takto jim připisovali různou závažnost. Často užívanou strategií bylo to, že vedle historizování současného sociálního dění se uplatňovalo i „odpojování“ dění od událostí v minulosti. Současná událost jako by změnila všechno a vytvořila zlom v historii [Burrow 2009]. V případě událostí 11. 9. však byla tato strategie také vnímána jako absence něčeho, co je očekáváno – něco mělo být řečeno, resp. diskutováno, avšak to se nestalo. Jinými slovy, za některých okolností není odkaz na historické souvislosti přítomného dění fakultativní, nýbrž obligatorní. Avšak na druhé straně je jasné, že nic není historicky situováno automaticky, i když se to děje v čase a má minulost – historická prostředí, rámce či scény (*settings*) jsou selektivní a jsou *uskutečňovány*, resp. „dosahovány“. Druhá metoda dělání historie byla komplementární. Spočívala v kontrolování („nárokování“) budoucí historie, což se dělo stabilizováním významů současných událostí pomocí formulací, které vytvářeli aktéři zaangažovaní v těchto událostech. Tato strategie často spočívala v ignorování některých aspektů minulosti a ve formulacích implikujících, že historie začíná určitými závažnými současnými událostmi.

Domníváme se, že historické vysvětlování je důležitým zdrojem významů. Je možné užívat vyprávění, která jsou k dispozici, ale historické vysvětlení může být organizováno i prospektivně – historizování může být anticipační. V takovém případě minulost zřetelně souvisí s budoucností. Vidíme tedy, že historizování je janusovská, bivalentní praktika: jedním aspektem je situování současné události vzhledem k vybraným historickým antecendentům, druhým aspektem je omezování dostupných historických specifičností za účelem situování budoucích událostí – jen „pravá minulost“ bude dostupná k situování událostí v budoucnosti

(například války proti terorismu, pokračujícího džihádu, obviňování muslimů, resp. jejich neobviňování).²³

Věnujme se v samotném závěru ještě našim vlastním analýzám jako historickým objektům (srov. pozn. č. 9). Co se změnilo od naší první analýzy týchž prohlášení, kterou jsme publikovali v r. 2004 (resp. 2006 a 2007)? Nyní jako analytikové víme, v čem spočívala válka proti terorismu a jaké jsou její výsledky. Také víme, jak se vyvíjela Bushova a Blairova taktika, ale nic z toho není relevantní pro analýzu toho, jak aktéři v prvních dvou dnech po útocích, případně v následujících týdnech, formulovali to, co se stalo 11. 9. Chceme-li porozumět aktérům a konfliktu, nemůže být naše analýza anachronická, nýbrž musí užívat informace, které byly dostupné v čase konfliktu. Opakovaná analýza textů a promluv nicméně ukázala některé aspekty politických projevů a jejich koordinovanosti, kterých jsme si jako analytikové původně nevšimli. Na místě je tedy otázka, zda toto činí naši původní analýzu historickým objektem (který může být rozšiřován a měněn). Nabízíme argument, proč se lze domnívat, že ano.

Druhá analýza je odlišná od té původní – prohlášení jsou nyní viděna v odlišném poli specifičnosti. Není tomu však proto, že jsme jako analytikové doplnili to, co jsme původně věděli, o to, co se od té doby stalo nebo bylo odhaleno. Rozdíl v analýze je způsoben posunem našeho zájmu. Ty rysy projevů, které jsme nyní odhalili, v nich byly vždy – avšak ne pro nás, jací jsme byli tehdy, v čase první analýzy. Tyto rysy jsou nyní v popředí v souvislosti s posunem našich zájmů. Ale toto je samozřejmě také historičnost – na jedné straně jsme tedy vyhovovali „požadavku jedinečné adekvátnosti“ (analyzovali jsme texty z hlediska znalostního pozadí dostupného v čase událostí, viz [Garfinkel 2002]), ale na druhé straně jsme se zaměřili na odlišné aspekty v souladu s našimi měnícími se zájmy. Opětovná analýza nám jako analytikům říká něco o nás samých a o tom, jak se měníme. Ale opětovná analýza politických prohlášení, motivovaná posunem našich zájmů, nám také říká něco o těchto prohlášeních, něco, čeho jsme si nevšimli a snad ani nemohli všimnout v čase první analýzy. Toto je však přesně to, co R. G. Collingwood vykládá o „znovupřehrání“ (*re-enactment*) myšlenek – tato aktivita rozšiřuje horizont historika a při užití této metody poznáváme jako analytikové své vlastní limity. A s rozšiřováním svých limitů zjišťujeme nové věci o historických materiálech, s nimiž pracujeme.

V tomto článku posun v našich zájmech odhalil důležité aspekty toho, jak protivníci užívají a produkují při formulování konfliktu historii.

Jiří NEKVA PIL pracuje na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity, kde vyučuje sociolingvistikou, pragmatiku, etnometodologickou konverzační analýzu a obecnou lingvistiku. V letech

²³ Netvrdíme však, že toto jsou jediné způsoby dělání historie (dokonce i jen co se týče politického diskurzu). V našich materiálech se například nevyskytovalo retrospektivní měnění významů minulých jednání.

2006–2010 byl vedoucím pražského týmu evropského projektu LINEE (projekt 6. rámcového programu), jehož předmětem byly identitní, edukační a ekonomické aspekty jazykové diverzity Evropy. Aktuálně se zabývá komunikací v nadnárodních podnicích, teorií jazykového managementu a individuální a kolektivní historií v biografických vyprávěních. V r. 2009 založil v nakladatelství Peter Lang knižní řadu Prague Papers on Language, Society and Interaction. Kromě monotematického čísla Etnometodologické inspirace připravil pro Sociologický časopis monotematické číslo Sociolingvistika a sociologie jazyka (v r. 2002) a Analýza promluv a textů, analýza diskurzu (v r. 2006).

IVAN LEUDAR se narodil v Československu, ale vysokoškolské vzdělání získal na Londýnské univerzitě. Je profesorem analytické a historické psychologie na Škole psychologických věd (University of Manchester), jeho práce je však ovlivněna etnometodologií. Zabývá se především srovnávací historickou analýzou strukturace lidských zkušeností. Také se věnuje historii šílenství a psychoterapie a tomu, jak si rozumějí cizinci v konfliktních situacích. K jeho posledním knihám patří *Against Theory of Mind* (editor společně s Alanem Costallem; Basingstoke, New York, Palgrave MacMillan 2009) a *Conversation Analysis and Psychotherapy* (editor společně s Anssim Peräkylä a dalšími; Cambridge, New York, Cambridge University Press 2008). Je jedním z hlavních redaktorů etnometodologicky zaměřeného on-lineového časopisu *Ethnographic Studies*, který je vydáván na University of Manchester.

Literatura

- Arminen, I. 1999. „Vyprávění životních příběhů a etnometodologie.“ Pp. 73–86 in Z. Konopásek (ed.). *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*. Praha: Karolinum.
- Bogen, D., M. Lynch. 1989. „Taking Account of the Hostile Native: Plausible Deniability and the Production of Conventional History in the Iran-Contra Hearings.“ *Social Problems* 36 (3): 197–224.
- Burrow, J. 2009. *A History of Histories: Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*. London: Penguin.
- Collingwood, R. G. (1940) 2002. *An Essay on Metaphysics*. Oxford: Clarendon Press.
- Connelly, J. 2009. „R. G. Collingwood: From Anthropology to Metaphysics.“ *Ethnographic Studies* [online] (11): 3–23 [cit. 20. 7. 2010]. Dostupné z: <www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/sociology/about/events/ethnography/journal/issue11/index.html>.
- Dunmire, P. L. 2007. „‘Emerging Threats’ and ‘Coming Dangers’: Claiming the Future for Preventive War.“ Pp. 19–43 in A. Hodges, C. Nilep (eds.). *Discourse, War and Terrorism*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Farber, M. 1943. *The Foundation of Phenomenology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Garfinkel, H. (1967) 1984. *Studies in Ethnomethodology*. Malden, MA: Polity Press, Blackwell Publishing.
- Garfinkel, H. 2002. *Ethnomethodology's Program: Working Out Durkheim's Aphorism*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

- Garfinkel, H., M. Lynch, E. Livingston. 1981. „The Work of a Discovering Science Construed with Materials from the Optically Discovered Pulsar.“ *Philosophy of the Social Sciences* 11 (2): 131–158.
- Gurwitsch, A. 1964. *The Field of Consciousness*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Hacking, I. 1995. *Rewriting the Soul: Multiple Personality and the Sciences of Memory*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hebdige, D. 1993. „Training Some Thoughts on the Future.“ Pp. 270–279 in J. Bird, B. Curtis, T. Putman, G. Robertson, L. Tickner (eds.). *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*. London: Routledge.
- Hill, R. J., K. S. Crittenden. 1968. „Proceedings of the Purdue Symposium on Ethnomethodology.“ *Institute for the Study of Social Change Monograph Series No. 1*. Lafayette, IN: Institute for the Study of Social Change.
- Chang, G. C., H. B. Mehan. 2006. „Diskurz vedený nábožensky: Bushova vláda o válce s terorismem a alternativní diskurzy.“ *Biograf: Časopis nejen pro biografickou a reflexivní sociologii* (40–41): 85–111.
- Charteris-Black, J. 2005. *Politicians and Rhetoric*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kropáček, L. 2002. *Islám a Západ. Historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad.
- Lawrence, B. (ed.). 2005. *Messages to the World: The Statements of Osama bin Laden*. Translated by J. Howarth. London, New York: Verso.
- Leudar, I. 2009. „What Can R. G. Collingwood Do for Psychology Today?“ *Ethnographic Studies* [online] (11): 39–60 [cit. 20. 7. 2010]. Dostupné z: <www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/sociology/about/events/ethnography/journal/issue11/index.html>.
- Leudar, I., J. Nekvapil. 2007. „The War on Terror and Muslim Britons' Safety: A Week in the Life of a Dialogical Network.“ *Ethnographic Studies* [online] (9): 44–62 [cit. 20. 7. 2010]. Dostupné z: <www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/sociology/about/events/ethnography/journal/>.
- Leudar, I., W. Sharrock. 2003. „Changing the Past?“ *History of the Human Sciences* 16 (3): 105–121.
- Leudar, I., V. Marsland, J. Nekvapil. 2004. „On Membership Categorisation: 'Us', 'Them' and 'Doing Violence' in Political Discourse.“ *Discourse and Society* 15 (2–3): 243–266.
- Leudar, I., J. Hayes, J. Nekvapil, J. Turner Baker. 2008. „Hostility Themes in Media, Community and Refugee Narratives.“ *Discourse and Society* 19 (2): 187–221.
- Leudar, I., W. Sharrock, J. Hayes, S. Truckle. 2008. „Psychotherapy As a 'Structured Immediacy'.“ *Journal of Pragmatics* 40 (5): 863–885.
- Levi-Strauss, C. 1966. *Savage Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lynch, M. 1993. *Scientific Practice and Ordinary Action: Ethnomethodology and Social Studies of Science*. New York, Cambridge, Melbourne: Cambridge University Press.
- Lynch, M. 2009. „Ethnomethodology and History: Documents and the Production of History.“ *Ethnographic Studies* [online] (11): 87–106 [cit. 20. 7. 2010]. Dostupné z: <www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/sociology/about/events/ethnography/journal/issue11/index.html>.
- Lynch, M., D. Bogen. 1996. *The Spectacle of History: Speech, Text, and Memory at the Iran-Contra Hearings*. Durham, NC: Duke University Press.
- Martin, J. R. 2003. „Making History: Grammar for Interpretation.“ Pp. 19–57 in J. R. Martin, R. Wodak (eds.). *Re/reading the Past: Critical and Functional Perspectives on Time and Value*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Martin, J. R., R. Wodak (eds.). 2003. *Re/reading the Past: Critical and Functional Perspectives on Time and Value*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

- Miller, R. L. 2000. *Researching Life Stories and Family Histories*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2002a. „Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38 (4): 483–499.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2002b. „On Dialogical Networks: Arguments about the Migration Law in Czech Mass Media in 1993.“ Pp. 60–101 in S. Hester, W. Housley (eds.). *Language, Interaction and National Identity*. Aldershot: Ashgate.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2003a. „Dialogische Netzwerke und politische Argumentation im Mediendiskurs.“ Pp. 213–232 in H. Gruber, F. Menz, O. Panagl (eds.). *Sprache und politischer Wandel*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2003b. „O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích.“ *Slovo a slovesnost* 64 (3): 161–192.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2006. „Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (2): 353–377.
- Pomerantz, A. 1986. „Extreme Case Formulations: A Way of Legitimizing Claims.“ *Human Studies* 9: 219–229.
- Ryle, G. 1968. „The Thinking of Thoughts: What is ‚Le Penseur‘ Doing?“ *University of Saskatchewan Lectures No. 18*. Saskatoon: University of Saskatchewan.
- ten Have, P. 2003. „Predstava člena je jadrom věci. O úlohe členského vedenia v etnometodologickom výskume.“ *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* (32): 3–29.
- Wodak, R., R. de Cillia, M. Reisigl, K. Liebhart, K. Hofstätter, M. Kargl. 1998. *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.